

Bookreview

Verlammende vormgeving

Tekst: Aart Oxenaar, fotografie: Ger van der Vlugt Jo Coenen architect, Uitg. 010, Rotterdam, 1994.

Het initiatief en de financiële ondersteuning van het Prins Bernhard Fonds om een weloverwogen serie Nederlandse architecten monografieën uit te geven is prijzenswaardig. Echter naar mijn overtuiging mankeert er veel aan de opzet van deze serie. In de wandelgangen heten de delen niet voor niets grafzerken.

Om met het meest in het oog springende te beginnen: de vormgeving van Reynoud Homan. Met functionalistische argumenten en een ontegenzeggelijk esthetische grafische ritmiek van maat en vorm wordt vrijwel iedere betekenis van de getoonde architectuur verlamd. Dit geldt natuurlijk niet als het gepubliceerde werk eenzelfde culturele lading heeft als de vormgeving zelf. De monografie van Quist is een uitstekende uitzondering op de regel. Architectuur en grafisch ontwerp vormen in dat geval één perfect hermetisch geheel.

Niets staat een ontwerper in de weg om ieder boekdeel een onderdeel van een serie te laten zijn. Echter de discipline van deze reeks had veel bescheidener gekund. Het is geen grid dat vrijheid toelaat, als systeem terughoudend en efficiënt materiaal overdraagt of de inhoud uitdaagt op het grid te reageren, maar een structuur die alle informatie inlijft. Als je als architect wordt opgenomen in deze reeks rest je niets anders dan te worden bijgezet. Vormen van kritiek, reflectie en distantie worden in de kiem gesmoord. 'Over de doden niets dan goeds'. Uiteraard is dat niet het uitgangspunt van de ontwerper en evenmin van de vaste redactie. Maar waarom kiest men voor een inhoudelijke en grafische vormgeving die vlees nog vis is? Als de vormgeving werkelijk terughoudend was en de inhoud documenteerde dan zou de serie een uitstekende correctie zijn op het 'pornografisch' etaleren van architectuur. Deze intentie is wellicht een leidmotief van de serie, maar wordt niet waar gemaakt. De begeleidende tekst 'Sterke vormen' van Aart Oxenaar gaat in op welke thema's (zoals: context, genius loci, ruimte, manifest tegen het modernisme, vriendelijk monumentalisme, Italiaanse barok, archetypen, traditie, herkenbaarheid, sterke grondvorm, idee van de stad, wisselwerking tussen stad en gebouw, symmetrie, route, verbinding, het paviljoen, de muur) en architectenculturen (zoals: de bouwkunde faculteiten TH Delft en TH Eindhoven, Stichting Architecten Research) en architecten (zoals: Sitte, Berlage, Le Corbusier, Van Eyck, Apon, Rowe, Venturi en Koolhaas) Jo Coenen hebben beïnvloed. Het artikel van Oxenaar volgt de chronologische ontwikkeling van het werk op de voet. Nimmer laat Oxenaar zich verleiden tot een kritische analyse van het werk. Het artikel blijft gesitueerd rondom het blikveld van de architect. Hier is een kunsthistorische archivaris aan het werk die Jo Coenen graag complimenteert. Hij noemt Coenen zelfs een virtuoze 'tovenarsleerling'. Naast de tekstkolommen van dit artikel treffen we nimmer afbeeldingen aan ter verduidelijking van het argument dat Oxenaar maakt. Natuurlijk handelt de tekst over ontwerpen die in het boek zijn gedocumenteerd, maar het artikel van Oxenaar spreekt ook over projecten die helemaal niet in het boek zijn terug te vinden. Het blijft dus gissen waarom sommige plannen wel en andere niet zijn opgenomen. Behalve dat projecten ontbreken komen geselecteerde werken ook niet uit de verf. De specifieke aard van Coenens ontwerpen wordt onderdrukt doordat de grafisch vormgever gekozen heeft voor een schijnbare neutrale drager die sterk herinnert aan de methodiek van de SAR. Dacht Coenen bevrijd te zijn van de SAR wordt zijn werk alsnog gepresenteerd in een

historische vergissing. Ook de documentatie van de plannen is niet functioneel of compleet. Als men dat wil moet men anders met informatie omgaan: van stedenbouw tot detail; van schets tot budget; van opdrachtgever tot ontwerp-assistent, etc. Men wekt de indruk dat ieder boekdeel een stoffige map is uit een archief van de jaren zestig/zeventig. Echter wanneer men een deel openslaat mist er in dit archief van alles. Dit mogen redenen heten om op te merken dat deze serie geenszins voldoet aan haar beoogde doelstelling 'op een overzichtelijke wijze het werk te documenteren'. Om het werk van een architect te laten leven kan de redactie en de vormgever kiezen uit grofweg twee varianten. Enerzijds het realiseren van een drager die zich ondergeschikt opstelt ten opzichte van de informatie of anderzijds een vormgeving die zich uitdrukkelijk wil verstaan met het gepresenteerde werk. Voorbeelden van de eerste variant zijn: El Croquis over Koolhaas, A&U over Hertzberger en het boek over Coenen uit 1989 van het NAI: De ontdekking van de architectuur (redactie Brouwers, Ibelings). Dit laatste boek raad ik trouwens iedereen aan die geïnteresseerd is in het werk van Coenen. U vindt daarin meer informatie. Behalve kleurenprenten, schetsen, en degelijke. – noodzakelijk om het werk van Coenen te doorgronden – vindt U er een interview en frustreert de vormgeving niet. Het enige wat misschien dit archief completer maakt is een kopie van het artikel van Oxenaar.

Een variant waarbij de vormgeving zich expliciet verhoudt tot de culturele waarde van het architectonische werk komen we helaas minder tegen. Het voordeel van deze opvatting is dat zij ontsnapt aan het idee te willen archiveren. Ze is er op uit de mentaliteit van de architect zo goed mogelijk over te dragen. Een aantal foto's van Ger van der Vlugt in de monografie van Coenen lijken deze visie voor te staan en ontsnappen aan de blik van de archivaris. Echter de impact van deze afbeeldingen wordt verlamd door de matheid van het drukwerk en een beeldredactie die geen inhoudelijk onderscheidt maakt tussen een foto die documenteert of 'sociale fotografie' genoemd kan worden. Het lijkt of de vormgever denkt in zwarte vlakken en streepjes tekst, horizontaal of verticaal geplaatst als hij de informatie in de basis lay-out giet. Het werk van de architect boeit hem niet. Natuurlijk treft de vormgever niet alle blaam. Het is het bekende verhaal van een redactie die klaar denkt te zijn als het materiaal is verzameld en uitgetypt. Plof het op de tafel van de grafisch ontwerper en de rest gaat vanzelf. Logisch dat de ontwerper vlucht in zijn ambacht. Hadden vormgever en redactie maar gekozen voor een terughoudend of intens betrokken variant maar niet iets wat vlees nog vis is. Als ze één van deze twee varianten hadden gekozen is de enige kritiek die je op deze twee concepten kan hebben: hoe gaat men om met het relativeren van het getoonde materiaal? In de teruggetrokken archiverische variant poogt men de kritische distantie ongemoeid te laten door 'alles' te documenteren. Niets weerhoudt de gebruiker zelf te oordelen. In de betrokken variant vallen de relativerende noot en de subjectieve keuze van de architect samen. De lezer herkent de keuze. Waarom heeft de redactie van deze serie niet gekozen voor één helder concept? Archiveren had betekend dat alle belangrijke projecten zouden moeten worden besproken, zoals Oxenaar als ghostwriter van Coenen in zijn tekst heeft gedaan. Of gekozen voor een opzet waarin het idee van de architect werkelijk een kans krijgt. Het uitnodigen van een auteur en een fotograaf met een duidelijke visie op het werk is dan geen garantie als men niet inhoudelijk wil omspringen met hoe en welk materiaal samensteller en architect willen tonen. Misschien is het raadzaam voor ieder deel uit de reeks naast een fotograaf en auteur ook een andere vormgever uit te nodigen. Uiteraard mits de redactie een duidelijk concept op tafel legt dat zich niet verschuilt achter de schijn van neutraliteit van ieder ambacht. Dat zou deze boekbespreking overbodig maken. Echter er is geen weg terug de wet van de

Bookreview by Roemer van Toorn, De Architect

serie is zaligmakend. Lang leve de verzamelaar.

Roemer van Toorn
De Architect